

ZA URBANU STVARNOST

„Urbano tkivo buja, širi se, nagriza
ostatke agrarnog života”.
(A. Lefevr, *Urbana revolucija*)

Čime se odlikuje savremeno društvo kad se uverljivo govori o urbanoj revoluciji kao činjenci koja to društvo prožima? Da li se unutar savremenog industrijskog društva stvaraju dovoljne pretpostavke za prevazilaženje tradicionalnog načina života i ponašanja ljudi? Mogu li se sagledati i objasniti posledice prodora urbanog u otporno tkivo u kojem preovlađuju elementi prošlog, zatvorenog, oko kojih je navučen tvrd oklop tradicionalizma? Odgovor na ova pitanja ne može se dobiti ako se prethodno ne raščiste određene nejasnoće, a u prvom redu nepreciznost samog pojma „urbana revolucija”, čiju dvosmislenost Lefevr objašnjava uglavnom kao posledicu još nerazvijenih materijalnih i društvenih okolnosti koje bi podstakle procese urbane sveobuhvatnosti. Razloge Lefevr vidi u nedovoljno razvijenom epistemološkom pristupu problematici urbanog i čini nam se da je u svemu tome „nadjaćao institucionalni i ideološki karakter onoga što se naziva urbanizmom”, a da je, sa druge strane, urbanizam shvaćen u političkom smislu, izložen kritici koja dolazi i sa desna i sa leva. „Desničarska kritika” obično je nazadna, često humanistička. Ona štiti i opravdava neoliberalnu ideologiju, to jest „slobodno preduzeće”, neposredno ili posredno.¹⁾ Moć ove kritike, očigledno, ima ograničeno dejstvo ali, istovremeno, ona se brzo širi jer se obično kreće u krugovima koji su dobro raspoređeni u društvenom informacionom sistemu. Ova vrsta kritike suprotna je pomenutoj levičarskoj kritici koju ne „izriče ova ili ona grupa, klub, partija, aparat, ideolog, svrstani „ulevo”, nego je to „ona kritika koja pokušava da krči put mogućem, da ispita i obeleži predeo koji nije samo predeo „stvarnog”, izvršenog, zauzetog

¹⁾ Anri Lefevr, *Urbana revolucija*, „Nolit”, Beograd, 1974. str. 15.

od postojećih ekonomskih, društvenih i političkih snaga. To je, dakle, *utopijska* kritika, jer ostaje na rastojanju prema „stvarnom“ ne gubeći ga pritom iz vida”.²⁾

Izvlačeći odgovarajuće zaključke iz pomenuta dva kritička stava Lefevr se opredeljuje za analitičko istraživanje i teorijsko produbljivanje procesa urbanizacije kojeg sagledava u prostornoj i vremenskoj dimenziji. Osnova na kojoj se Lefevr opredeljuje jednostavna je, a istovremeno omogućava da se u celini sagleda istorijsko kretanje društva u svojoj ukupnosti, a posebno urbane stvarnosti, kako Lefevr naziva sve ono što se događa u prostoru i vremenu u što se grafički može predstaviti na jedinstvenoj osi:

0 ..... 100%

gde polazna tačka označava odsustvo urbanizacije („čista priroda“, zemlja prepuštena „elementima“), a završetak označava krajnji cilj, totalno urbano društvo koje se konačno „otelo“ od prirode, nadvladalo je i situiralo se u gradu kao univerzumu. To stalno otimanje predstavlja svojevrsnu dramu neprestanog suočavanja nastajućeg i nestajućeg, budućnosti sa prošlošću i sadašnošću. Ta drama se odigrava u vremenu i prostoru sa stalnom tendencijom da se organizovana nastojanja usmere ka formiranju gradskih aglomeracija manjeg ili većeg obima. U početku je grad bio politički determinisan i naseljen ljudima koji su se za njega opredeljivali kao prema svom privremenom skrovištu, kao prema mestu na kojem su se zadovoljavali interesi odgovarajućih kategorija ljudi koje su se izdvajale od ostalih delova stanovništva. Iz grada se usmeravalo, dirigovalo širom okolinom u kojoj „upravlja velikim poljoprivrednim radovima: isušivanjem, navodnjavanjem, pravljenjem nasipa, krčenjem itd... Vlasništvo nad zemljištem tu postaje vrhovno vlasništvo monarha, simbola reda i akcije”.³⁾ Ukazujući na pojavu političkog grada Lefevr je ukazao na značajnu društveno-istorijsku pojavu — na prodor buržoaskih odnosa u patrijarhalnu sredinu, na afirmaciju nove društvene strukture koja se na početku stala razvijati na bazi trgovine, kasnije na bazi industrijske proizvodnje da bi se dugo, sve do današnjih dana, zadržao u vidu eklektičke smеше brojnih elemenata koji su se istorijski javljali i degradirali da bi ustupili deo prostora ili ceo prostor novim tendencijama.

²⁾ *Ibid.*, str. 15.

³⁾ *Ibid.*, str. 17.

Grad je prvu krupniju promenu, posle svog nastanka, doživeo sa prodorom trgovine koja je dugo bila proganjana iz gradova, te otuda pojava specijalizovanih četvrti izdvojenih od grada — heterotopija. Navodeći istorijske činjenice, na kojima je zasnovana ova pojava Lefevr konstatuje da „samo na evropskom Zapadu, krajem srednjeg veka, roba, pijaca i trgovci provaljuju kao pobednici u grad“. Čak i sveta mesta — agore i forumi počinju da puštaju pod naletom novih procesa i da se pretvaraju u trgovačke centre, u mesta na kojima se obavljala trgovačka razmena dobara, neposredno i putem novca. Upravo ta razmena dobara prerasta u isključivu gradsku funkciju koja je izazvala pojavu novog arhitektonskog, urbanističkog oblika te celine. Umesto političkog centra grada, mesta odakle je zračila njegova politička moć, koji je i sam predstavljao političku funkciju društva — afirmiše se i nameće trgovački centar oko kojeg se „grupišu crkva i opštinska kuća (koju zauzima trgovačka oligarhija), sa svojom kulom i zvonikom, simbolom slobode“.⁴⁾

Stvara se, s tim u vezi, novi urbani prostor koji postaje „mesto susreta stvari i ljudi, razmene dobara“.

Nestanak grada kao ostrva u seoskom okeanu

Grad je dugo bio u senci sela, predstavljao je heterotopiju u odnosu na njega, da bi se kasnije, preko predgrada, počeo uklinjavati u seosko tkivo. Sve su društvene okolnosti uticale da grad bude strano tkivo u kompleksu agrarne strukture koja se istorijski već bila učvrstila te time stekla značajno preimućstvo. Lefevr uočava da se u jednom istorijskom trenutku ovi odnosi menjaju i iznosi određene društveno-istorijske razloge koji više objašnjavaju spoljašnju stranu ovog procesa, a manje zadiru u njegovu suštinu. Osnovno pitanje koje se ovde mora postaviti jeste zašto je do ovog procesa došlo, a ne kako se on odigrao. Polazeći od suštine možemo konstatovati da upravo u tom razdoblju dolazi do promena u društvenoj strukturi izazvanih pojavom nove klase — buržoazije. Građanstvo je vršilo prodor ka gradu nalazeći u njemu najbolji teren za učvršćivanje svoje politike moći. Njemu se pridružuje i ~~u~~ crkve koji sagledava budućnost novonastale klase. Otuda su trgovački centar, gradska kuća i crkva arhitektonske jedinice koje sačinjavaju urbano jezgro grada. Na takav način se stvaraju svi potrebni uslovi ne za osamostaljivanje i izolaciju grada od os-

⁴⁾ *Ibid.*, str. 19.

talih naseljenih delova, nego za njegovo tešnje povezivanje sa njima jer su oni pretežno, a najčešće sasvim, bili seoskog tipa. U tom prelomnom trenutku „grad se više ne pojavljuje niti se ispoljava kao urbano ostrvo u seljačkom okeanu; ne pojavljuje se više kao paradoks, čudovište, kao pakao ili raj, suprotan seljačkoj ili seoskoj prirodi. On ulazi u svest i u spoznaju kao jedan od ravnopravnih izraza u suprotnosti „grad-selo”.⁵⁾ Selo se, prema Lefevru, pretvorilo, pretopilo u grad, odnosno grad se nametnuo svojom univerzalnošću, potpuno upio u sebe selo, seosko tkivo. Tako je stvoren — grad. Delom i kao posledica „naginjanja društvene stvarnosti ka urbanom”. Grad privlači ogromne mase ljudi koji iz seoske sredine hrle u gradove i na takav način se desetkuje seosko stanovništvo, a u grad dospevaju ljudi nedovoljno za njega pripremljeni. Međutim, socijalne posledice nagle urbanizacije ovom prilikom ostavljamo po strani i pored njihovog značaja za stabilnost gradske celine.

Razvoj grada je doveo dotle da se već može govoriti o urbanoj stvarnosti koja se dvostruko ponaša u industrijskoj eri. Lefevr ide čak dotle da tvrdi da grad „ide malo ispred pojave industrijskog kapitala”, oslanjajući se prvenstveno na trgovački kapital i pojavu tržišta. Ono što će industrija učiniti pre se može nazvati „ne-gradom sa odsustvom ili prekidom urbane stvarnosti”. Međutim, pored odbrambene aktivnosti političkog i trgovačkog grada pred industrijom koja mu se približava da bi u njemu pronašla elemente potrebne za svoju dalju ekspanziju, „ne-grad ili anti-grad uskoro će osvojiti grad, prožeti ga, izazvati njegovo rasprskavanje i tako ga beskrajno proširiti, dovesti do urbanizacije društva, do urbanog tkiva koje će prekriti ostatke grada, prethodnika industrije”.⁶⁾ Dolazi, očigledno, do remećenja stabilnosti već koherentne celine koja se učvrstila u prethodnim razdobljima postigavši maksimalnu i unutarnju i spoljašnju ravnotežu. Urbana stvarnost više nije „organski totalitet”, ona gubi „izmeren prostor kojim vladaju monumentalne divote”. Grad se rastače; gubi se nekadašnja strogost u pogledu preciziranih funkcija. Pojavljuju se periferija, razvučena predgrađa, stambeni blokovi, prigradska naselja u kojima još uvek dominira seoski način života. U gradovima se koncentrišu sve veća materijalna bogatstva, sve veći broj kulturnih i naučnih institucija, nagomilanost informacija.

Ako je industrija u vezi sa ne-gradom onda se postavlja pitanje šta je to industrijski grad.

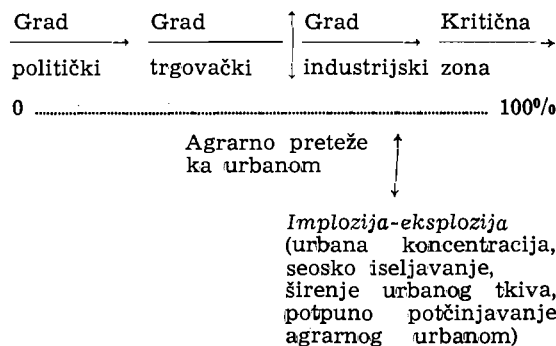
⁵⁾ Ibid., str. 20.

⁶⁾ Ibid., str. 23.

Jer ako je to „često bezobličan grad, jedva urbano naselje, konglomerat, konurbanost”, onda se on prirodno suprotstavlja već formiranom gradskom tkivu — urbanoj stvarnosti. Industrijski grad je ravnodušan prema svemu što nije u neposrednom interesu industrijske proizvodnje, dakle, prema umetnosti, kulturi, nauci, univerzitetu. Industrija doprinosi da se „urbana problematika nameće u svetskim razmerama”. U vezi s tim Lefevr postavlja pitanje o mogućnosti prerastanja urbane stvarnosti u „superstrukturu” koja bi se razvila na bazi ekonomske strukture i kapitalističke i socijalističke. Ili to postaje „beznačajna stvarnost marginalna u odnosu na proizvodnju”. Urbana stvarnost, zaključuje Lefevr, nije tako inferorna jer „ona menja proizvodne odnose”, ona „postaje proizvodna snaga”. Menjaju se, očigledno, uslovi u kojima se ostvaruje nova urbana stvarnost. Iako ne počinje sve iznova postavljaju se nova pitanja koja se odnose na mogućnost izgradnje novih gradova, ili „nečega što bi zamenilo” nekadašnji politički i trgovački grad. Kako objasniti urbani fenomen? Šta je to kritičko razdoblje i kako ga prevazići? Ovo je samo izbor pitanja koja se nameću tokom konstituisanja praktičnih odnosa na relaciji društvo — urbana stvarnost i urbane svesti.

Kritička faza

Za razumevanje „kritičke faze”, „kritičke zone” Lefevr je stvorio odgovarajuću osu:

Na ovoj osovini kritička zona je negde na završetku procesa urbanizacije, čak i iza eksplozije-implozije i ima tendenciju da ustupi mesto misaonoj aktivnosti koja će popuniti odgovarajućim sadržajem novu urbanu stvarnost. Ovo se ogleda u tome što se „povećanje industrijske proizvodnje superponira na rast trgovinskih razmena, umnožava te razmene. Taj rast

ide od trampe do svetskog tržišta, od jednostavne razmene između dve osobe do razmene proizvoda, dela, misli, ljudskih bića".⁷ Na taj način se formira određena konstelacija odnosa koja dovodi do nastanka urbanog društva koja se ne određuje „kao dovršena stvarnost, već naprotiv kao horizont, kao virtuelnost koja osvetljava". Na toj liniji se postavlja i pitanje zasnivanja urbane prakse u razvoju koja bi odgovarala istoj takvoj društvenoj praksi. Međutim, urbana praksa će se ostvariti tek u budućnosti, a njeni početni elementi formiraju se u kritičkoj fazi iz koje se uslovno može sagledati *virtuelni oblik* kako Lefevr naziva planetarno društvo, „svetski grad" koji se nalazi „s one strane svetske i planetarne krize, stvarnosti i mišljenja, izvan starih granica koje su postavljene za vreme prevlasti agrikulture, a održavane tokom razmene dobara i industrijske proizvodnje".⁸ Urbana problematika se nameće svojom aktuelnošću i zahteva analitički pristup svojim oblicima, funkcijama, urbanoj strukturi. Za ovu dosta nejasnu problematiku urbanog Lefevr malazi uspelo poređenje sa „crnom kutijom" gde se zna šta „u nju ulazi; ponekad primećujemo ono što izlazi. Ne znamo dobro šta se u njoj događa. A to osuđuje uobičajene postupke prospektive ili projekcije, koje ekstrapoliraju polazeći od savremenog, to jest od utvrđivanja činjenica".⁹ Kritička faza je istovremeno i krizna faza u kojoj se neke dotada suverene vrednosti relativiziraju odakle se javljaju i pitanja za ili protiv ulice, spomenika, prirode pa i samog grada, urbanizma, urbanog centra. I ne samo to, kritička faza je, očigledno, metafora koja svojom suštinom podrazumeva i odnos grada i sela, veštačkog i prirodnog, fizi-sa (prirode) i logosa (razuma), kao i odnos blistavo i mračno, voda i kamen, drvo i metal, čudovišno i rajsko, divlje i veštačko. Jer čime se grad približuje prirodi, ima li sa njom dodirnih tačaka? Ako je to park, ili šire, „zelena površina", koje su onda, to njihove funkcije i nisu li oni neutralni i u odnosu na urbano i u odnosu na prirodno i ruralno. „Da li su ti prostori mesta doslovnog ili približnog podudaranja grada i sela?" pita se Lefevr. Međutim, on smatra nemogućnom takvu polovičnost, takvu neutralnost jedne pojave koja je striktno prilagođena novonastalom urbanom tkivu, koje nemilice prodire u prirodu i razara čak i ono što je do juče smatrano neobuzdanom moći — nje-ne elemente — vodu, zemlju, vazduh, svetlost. Čak i bez nuklearnog rata priroda će, prema Lefevrovim predviđanjima, pokleknuti do 2000.

⁷) *Ibid.*, str. 24.

⁸) *Ibid.*, str. 26—27.

⁹) *Ibid.*, str. 27.

godine. „Priroda se udaljava, ali se znamenja prirode i prirodnog umnožavaju, zamenjujući i istiskujući stvarnu „prirodu“. Proizvodimo i prodajemo na gomile ovih znamenja. Jedno drvo, jedan cvet, jedna grana, jedan miris, jedna reč postaju znaci odsutne prirode: uzaludno i fiktivno prisustvo. Istovremeno ideološka naturalizacija postaje prava napast.”¹⁰⁾ Ovim se, međutim, ne završava proces stalnog pomeranja urbanog tla, njegovo nikad nesmirujuće smirivanje. Treba biti oprezan u tom mraku izazvanom prekidom veza sa prirodom i njenim elementima.

U traganju za rezultatima stalnih promena Le-fevr ukazuje na postojanje *sljepog polja* koje je nevidljivo za onoga s kim je u organskoj vezi, čiji je ono produžetak. Jer ako je slepo polje ono virtuelno, ono što se nalazi u viziji onda je teško očekivati od realnosti, od postojećeg da ga sagleda u svim njegovim dimenzijama. Ili u slučaju urbanog koje se ne vidi pravim očima, nego „očima, konceptima koje su obrazovale praksa i teorija industrijalizacije, fragmentarnom analitičkom mišlju, specijalizovanom tokom ovog industrijskog perioda, dakle — *reduktorom* stvarnosti u formiranju.”¹¹⁾ Tamo gde virtuelna stvarnost počinje da se nazire, gde se otela redukciji, otpočinje urbano, još nevidljivo ali već učvršćeno u našoj svesti koja još ne može da baci dovoljno svetlosti i na taj fenomen. Rađanje urbane stvarnosti se ne događa bez posledica, bez otpora postojećeg već zamorenog urbanog tkiva. Ovo tim pre jer „urbana stvarnost, pre no što se rodi i potvrdi, vidi sebe *redukovanu*, s jedne strane — ruralnim (predgrađa sa paviljonima, takozvani zeleni prostori) i s druge strane, industrijskim *svaki-dašnjim* (funkcionalne stambene skupine, okolina, veze, jednolični i obavezni putevi), *svaki-dašnjicom*, podvrgnutom zahtevima preduzeća i tretiranom prema racionalnosti preduzeća. Reč je o istovremeno i socijalnoj i mentalnoj redukciji, s jedne strane na trivijalnost, a s druge strane na specijalnost. Ukratko, urbano se svodi na industrijsko. Zaslepljenost, ne-videnje i neznanje podrazumevaju jednu ideologiju”.¹²⁾ Da li je urbana stvarnost u takvoj situaciji bespomoćna, da li je ustuknula pred teškoćama koje joj se neprestano nameću i jedna iz druge proističu? Urbano se mora iznova potvrđivati, mora dokazivati svoju neminovnost u budućnosti. Urbana stvarnost je istovremeno postojeća stvarnost čija je funkcija za život grada kao

¹⁰⁾ *Ibid.*, str. 36.

¹¹⁾ *Ibid.*, str. 38.

¹²⁾ *Ibid.*, str. 39.

urbane činjenice i za samo urbano društvo neminovna. Pošto je smeštena na gotovo nevidljivo mesto Lefevr je označava kao „slepo polje” po analogiji sa „slepom mrljom” koja je nevidljiva za oko kao njenu organsku pretpostavku.

Slepa polja i kako ih sagledati

Metafora *slepo polje* u Lefevrovom kontekstu nalazi svoju ravnotežu u organskom svetu, u slepoj mrlji na mrežnjači koja je „središte vizije a ipak njena negacija”, što je svojevrsni paradoks jer „ko ne vidi sebe; njemu je potrebno ogledalo. Središna tačka vizije ne vidi sebe i ne zna da je slepa”.¹³ Međutim, metaforičnost sintagme „slepa mrlja” ne bi bila dovoljna sama po sebi da nije u pitanju njena razrušenost i svestranost koji se mogu i filozofski i naučno registrovati u semantičkom polju gde se urbano uzima kao virtuelno, ali i kao celina koja se može na različite načine potvrđivati aktuelnim, postojećim i priznatim parametrima. Dakle, nije urbana celina entitet označen zamišljenim linijama, odnosno, nije samo projekcija shvaćena izolovano od urbanog tkiva koje se istorijski razvijalo od normalnog (seljačkog), preko industrijskog do urbanog. Ali, istorijski ne znači idealnu postupnost, stalno progresivno kretanje. Jer istorijski razvoj svih „socijalnih pojava”, i ne samo njih, praćen je „izbijanjima, ukrštanjima, razilaženjima, prednostima i zadocnjenjima u razvoju. I naročito sa bolnim prelazima, kritičkim fazama”¹⁴) Upravo usled te svoje neodređenosti, usled svojevrsne dijalektičnosti, usled nesvesnosti slepa polja se nameću istraživaču, postaju „virtuelnost za saznanje, a mogućnost za akciju”. Međutim, Lefevr bi da nesvesno zameni sa *nepoznato* te mu se čini da na takav način može brže da se dođe do zapuštenih mesta kako u urbanoj stvarnosti tako i na čovekovom telu. Kao najizrazitiji primer „zapuštenosti” (neprilagođenosti) je spol. Ali „slepa polja su istovremeno i mentalna i socijalna. Da bi se shvatilo njihovo postojanje, treba pribeći snazi ideologija (koje rasvetljavaju druga polja ili pomažu iskršavanju fiktivnih polja) — i, s druge strane, snazi govora”.¹⁵ Treba, svakako, što pouzdanije utvrditi stepen prisutnosti i ideologije i govora u urbanoj stvarnosti, njihovu lociranost u ranije navedenoj shemi. A to znači utvrditi da li su ideologija i govor podjednako prisutni i u ruralnom, i u industrijskom i u urbanom gradu. Da bi odgovorio na ovo pitanje Lefevr stvara socijalni koordinat-

¹³) *Ibid.*, str. 38.

¹⁴) *Ibid.*, str. 37.

¹⁵) *Ibid.*, str. 41.

ni sistem u koji smešta prethodnu trijadu ispoljavanja grada, prenetu na socijalni plan. Iako se zadržala troimenost gradskog fenomena i na socijalnoj mapi se mogu zapaziti određene specifičnosti i na ideološkoj i na govornoj ravni. Te specifičnosti su naročito karakteristične za takozvane nerazvijene zemlje, jer „one poznaju istovremeno i ruralnu, i industrijsku, i urbanu eru”. Ovo trojstvo, opet, ima svoj adekvatan odraz i u socijalnoj praksi izražen u: potrebama, radu, zadovoljstvu. Lefevr je uverenja da se potrebe javljaju na nivou ruralnog, njima bi „odgovarao agrarni period, ograničena proizvodnja, podređena „prirodi”, presecana katastrofama i glađu, oblast oskudice”. Radu bi, opet, „odgovarao industrijski period, proizvođan do fetišiziranja proizvodnje, koji pustoši prirodu, računajući, tu i onu koja živi ili preživljava u „ljudskom biću””.¹⁸ Međutim, dovodeći u vezu zadovoljstvo sa urbanim društvom Lefevr smatra neophodnim da to dokaže odgovarajućim argumentima.

Opređeljujući se za tri pomenuta polja Lefevr insistira na njihovom univerzalnom značenju izbegavajući na taj način da se opredeli u istorijskom, ekonomskom i sociološkom pogledu. Otuda se izrazom „polje” kod Lefevra označava način mišljenja, akcija, život. Međutim, on se ne pridržava ove sheme dosledno što je srećna okolnost jer u kasnijim njegovim analizama na više mesta „probija” i istorijski, ekonomski i sociološki pristup. Nema sumnje šteta je što se Lefevr od početka metodološki nije usmerio ka utvrđivanju pomenutih pristupa jer bi u tom slučaju mapa razmatranog fenomena bila znatno razvijenija i preciznija. Da su otkrivene odgovarajuće društveno-istorijske činjenice u vezi sa urbanom stvarnošću, da su iznete najuočljivije međuzavisnosti unutar socijalne strukture, sigurno bi se dobila drugačija slika urbanog fenomena. Ukazala bi se složena struktura onog jedinstvenog elementa urbane stvarnosti — urbanog, gradskog društva. I to ne gradskog društva u globalu nego u svim onim pojedinostima koje se ispoljavaju kao: *istorijski tipovi grada* (gradovi kao koncentracija rodova, gradovi — države, gradovi kolonije, lučki i trgovački gradovi, rudarski i industrijski gradovi, gradovi središta kulta, umetničkog i intelektualnog života, gradovi civilne administracije, gradovi za rekreaciju, mešani tipovi gradova, metropole, konurbacije); *gradsko stanovništvo* (veličina i gustina aglomeracije, kretanje stanovništva, demografska struktura, društveno-profesionalna struktura, podela stanovništva po poreklu, nestalni deo stanovništva); *klasna struktura gradskog stanovništva*

¹⁸⁾ Ibid., str. 42.

(slobodno i neslobodno stanovništvo, patriciji i plebejci, građanstvo u feudalnom društvu, klasna polarizacija gradskog stanovništva u vreme kapitalizma, preobražaji u stratifikaciji gradskog stanovništva); *društveno-prostorni sistem i podela* (tipovi gradskih prostornih sistema, centar grada, raspored profesija, sfere aktivnosti, stambene četvrti, predgrađe, prigradska sfera, pokretljivost gradskog stanovništva i društveno-prostorne promene); *društvene grupe u gradu* (gradska porodica, susedi i lokalne grupe, grupisanja, neformalne grupe, grad kao sedište društvenih grupa); *gradski život* (ekonomski i tehnički uslovi gradskog života, rad i način života, podela dana, nedelje, godine i slobodno vreme, promene u nivou i načinu života, navike, običaji, moda, društveni uzori, svakodnevn život, uniformizacija i atomizacija); *grad kao vid zajedničkog života* (grad kao činilac porasta, razvoja i pada društva, istorijska tipologija u odnosu na društveno-ekonomska razdoblja, društvena funkcija grada, društvena povezanost u gradu, urbanizacija, ekspanzija grada i promene globalnog društva). Ovde su samo nabrojani mogući elementi strukture gradske, urbane stvarnosti koji se mogu istraživati, a koji su sociološki po svojim osnovnim karakteristikama. Očigledno je da se u većoj meri, nego što je ovde, može govoriti i o istorijskim faktorima i o ekonomskoj strukturi i biću grada. Ovaj vid posmatranja bi sigurno omogućio gotovo celovito sagledavanje slepih polja i utro put prevazilaženju zagonetnih i nejasnih ideja sadržanih u „crnoj kutiji” jednog urbanog tkiva za koju se ne zna ni šta u nju ulazi, ni šta se u njoj zbiva, ni šta iz nje izlazi. Nabrojanjem ovih elemenata nikako nismo želeli da zatvorimo krug pitanja koja se u vezi urbane stvarnosti shvaćene kao urbana revolucija, mogu postaviti. I dalje ostaju otvorena i pitanja *urbanog fenomena* (koji „začuduje danas svojom ogromnošću; njegova složenost prevazilazi sredstva saznanja i oruđa praktične akcije. On čini gotovo očiglednom teoriju *kompleksifikacije*, prema kojoj društveni fenomeni idu od izvesne (relativne) složenosti ka većoj složenosti”,¹⁷ koji „pokazuje svoju *univerzalnost*, što bi bilo dovoljno da se opravda stvaranje *univerziteta* za njegovo analitičko proučavanje”,¹⁸ koji je „stvarnost jednog *virtuelnog predmeta*”, koji zavisi od metodološki već poznatih pojmova: *dimenzija*, *nivoa*”); *nivoa i dimenzija* (koji „dopuštaju da se uvede izvestan red u nejasne rasprave koje se tiču grada i urbanog”, koji su „leksičke celine (čitanja) urbanog teksta i urbanog pisma, naime — plana, s jedne strane, a s druge strane — „urbanih stvari”, osetnih,

¹⁷⁾ *Ibid.*, str. 56.

¹⁸⁾ *Ibid.*, str. 66.

vidljivih, čitljivih na terenu¹⁹⁾; *mitova urbanog i ideologija* („Mit pokazuje savremenost, nemirosljubivu koegzistenciju sela i grada od početka zapadnjačke civilizacije... Mit bi se mogao odrediti kao *neinstitucionalna rasprava* (koja se ne potčinjava silama zakona i institucija), koja uzima unapred svoje elemente iz konteksta. Ideologija bi se sastojala u *institucionalnoj* raspravi koja opravdava, ozakonjuje — ili pak kritikuje, odbacuje i opovrgava — postojeće institucije, ali odvijajući se na njihovom planu... mit, mitologija, utopija — sukobi i protivrečnosti se rešavaju čarolijama: pripisani su prošlosti ili premešteni u budućnost. Gde se, dakle, oni predstavljaju? Politički grad, palanka ili organizovani grad, veliki, shvata svoj kulturni odnos sa selom, sa svojim sopstvenim selom²⁰⁾; *urbanog oblika* (koji je „tačka sretnja, mesto okupljanja, *istovremenost*. Taj oblik nema nikakvog posebnog sadržaja, ali sve dolazi tu i tu živi. To je apstrakcija, ali suprotno metafizičkom entitetu, konkretna apstrakcija, vezana za praksu. Bića prirode, rezultati industrije, tehnike i bogatstva, dela kulture, računajući tu i načine življenja, situacije, modulacije ili raskide sa svakidašnjim, urbano je *sabirnik* svih sadržaja. Ali ono je i nešto više i nešto drugo od nagomilavanja²¹⁾; *urbane strategije* (koja se može odrediti na bazi razmišljanja o urbanom fenomenu ako se uzmu u obzir filozofija nastavljena na novom planu i sve nauke koje su prethodno bile stavljene pod lupu radikalne kritike. Tako shvaćena strategija se „predstavlja dvostruko, a da razdvajanje ne može poništiti osnovno jedinstvo koje potiče od toga što saznanje u celini, usredsređeno trenutno oko jedne problematike upravo tako postaje *političko* u određenom značenju ovog izraza: nauka političke (urbane) stvarnosti. Na relativan način strategija se deli na strategiju saznanja i političku strategiju, a da nema odvajanja²²⁾; *urbanističke zablude* (koja „nema ničeg uvredljivog. To nije uvreda unapred protiv ljudi koja pruža dokazivanje *ad hominem* i nastoji da pogodi nekog. Ako neko tako prima stvar znači da ga njegova nečista savest tišti. Ko, dakle, uspeva da pobegne od svake zablude? Što se tiče najupornijih, najdelotvornijih — *klasnih zabluda*, one dolaze iz veće visine i iz veće daljine od intelektualnih i ličnih grešaka. Njihovi putevi prolaze iznad glava, mada te zablude iskrsavaju i spuštaju se na nivo tih

¹⁹⁾ *Ibid.*, str. 90.

²⁰⁾ *Ibid.*, str. 120—122.

²¹⁾ *Ibid.*, str. 136.

²²⁾ *Ibid.*, str. 159.

glava!"²³⁾ Osim toga Lefevr ukazuje na postojanje filozofske zablude i državne zablude, kojima se, opet, ni iz daleka ne iscrpljuje problematika urbane stvarnosti, urbanog društva, posebno ako se urbano ne svede na urbanizam, znači na nešto zatvoreno, bez virtuelnosti i mogućnosti da se utopijski razmišlja.

²³⁾ *Ibid.*, str. 171.

